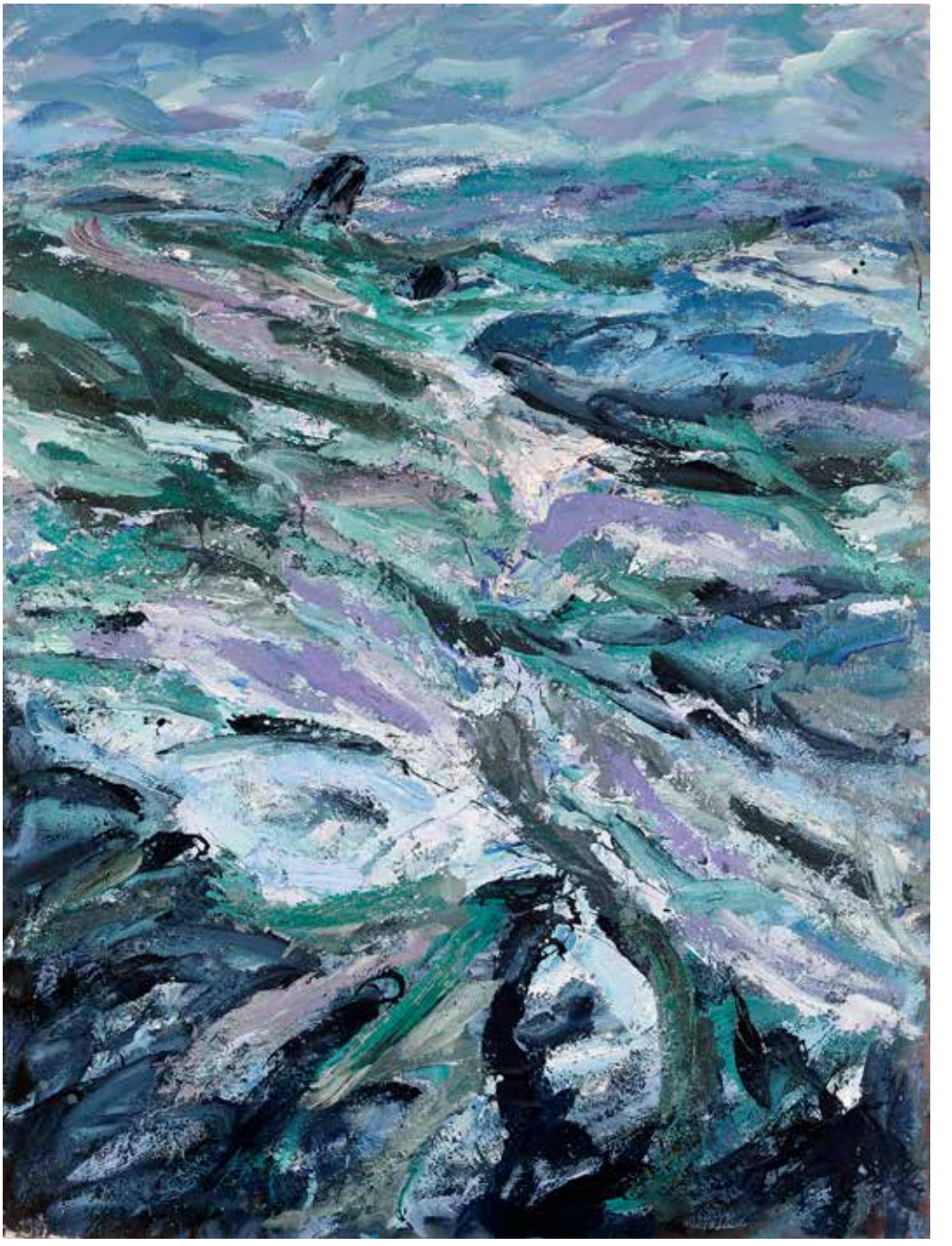
Textos de recerca i divulgació

PER QUÈ LA SENYERA D'OR I FLAMA HA DE FIGURAR EN EL BLASÓ DE SANTA POLA

Antonio Baile Rodríguez

Resum: Data la primera representació gràfica del blasó de la vila el 1906 i relaciona les adaptacions que ha tingut fins a hui. Arran de l'estudi de 1964-1965 es justifica l'escut heràldic en vigor. També es relaten els dos intents de la Corporació municipal, amb una minoria majoritària, de retirar la quadribarrada d'aquest, a l'empara del decret 116/1994, el 1994 i 1996/97, en argumentar que aquestes terres mai no foren de reialenc ni formaren part del patrimoni de la Corona. Descriu l'oposició que abanderen els dos primers regidors de cultura de l'etapa democràtica que en fer ús d'abundant documentació històrica, acrediten com Jaume I assolí configurar un regne concebut amb un sentit patrimonial i que Jaume II no s'adjudicà Elx i el seu terme *nomine propio*, sinó al Rei d'Aragó; per aquesta raó manifesten que els béns patrimonials de la Corona en són inalienables a perpetuïtat i que, tot i que durant un període de la història s'adjudicà el senyoriu als Cárdenas, els il·licitans mai no acceptaren la cessió i iniciaren el «plet de reducció». Conclou amb la recreació gràfica de l'escut heràldic elaborat el 1994 sense cap tipus d'additament extern.

Paraules clau: Corona d'Aragó, escut heràldic, blasó, senyera, reialenc.

Title: Why the four-bar banner of the crown of Aragon is rightly included in the coat of arms of Santa Pola

Abstract: It dates the first graphical representation of the coat of arms of the town in 1906 and relates it to the adaptation it had until today. After the study of 1964-65, the heraldic shield in force is justified. It also relates the two attempts of the municipal corporation, with a strong minority, to take away the reference of Aragon under the Decree 116/1994 in 1994 and 1996-97. In this way, they argued that these lands were never part of the *realengo* system, nor formed part of the heritage of the Crown. It describes the opposition that the first two councillors of culture led during the democratic period using abundant historical documentation. Their point shows how Jaime I managed to set up a kingdom with a high patrimonial meaning and how it was not Jaime II who win Elche and its term to *nomine propio*, but the King of Aragon. Consequently, it is manifested that the assets of the Crown are perpetually inalienable. Although

the lordship was given to the Cárdenas during a period of time, people from Elx never accepted the assignment and introduced the "lawsuit of reduction". The article concludes with the visual recreation of the heraldic shield made in 1994 without any external attachment.

Keywords: Crown of Aragon, heraldic shield, coat of arms, *senyera*, *reialenc*.

A dia de hui, la primera referència coneguda de l'escut de la localitat data de 1906. Coincidint amb la boda d'Alfons XIII i Victòria Eugènia de Battenberg el 6 de maig de 1906, es programà que tots els ajuntaments d'Espanya els regalaren un llibre en què figuraren els seus escuts heràldics amb una breu història del municipi, en un foli a banda les signatures de l'alcalde i els regidors de cadascun d'ells, i una aportació econòmica per a sufragar el projecte. Del citat propòsit, se n'han pogut localitzar els toms corresponents a les firmes i que foren enquadernats amb tapes d'argent, però no d'aquesta manera els relatius als pergamins amb els escuts. Els exemplars es conserven a l'Arxiu Històric Municipal de Madrid segons la confirmació, fa poc més de vint anys, del seu arxiver. Per dur a efecte l'esmentada aspiració, distintes persones ensinistrades en l'art de l'heràldica, anaren recorrent els pobles d'Espanya i confeccionaven els escuts de cadascun d'ells. En el cas de Santa Pola, el pergamí amb l'escut de la localitat el trobà el regidor de Cultura José Piedecausa el 1979 durant una inspecció que realitzava en les golfes del Castell-Fortalesa, concretament els que corresponien a les dependències municipals. Del citat document, se'n conserven imatges fotogràfiques; l'original desaparegué, als huitanta, de les dependències de la biblioteca municipal situada a la Casa de Cultura on estava dipositat. Un escut i llegenda de la mateixa data i d'idèntica execució i característiques és el del municipi d'Oriola que es trobava en la dècada dels anys noranta al despatx de l'Alcaldia, concretament a la zona que ocupava, dins d'aquest, la secretaria personal. En el manuscrit de 1906 i per davall de la imatge apareix la llegenda: «Armas e historial de la m. noble y fiel villa de Santa Pola».[1] Aquest primer escut adopta les formes de l'època.

L'any 1964, l'Ajuntament sol·licita, a instàncies entre d'altres de la comissió de festes, de don Jorge Miralles de Imperial i Gómez Barrie y García, un estudi relatiu a l'escut d'armes que correspondria a la població. El treball consta de 32 folis escrits a una sola cara i del qual

[1] «En el noble of. y en cronistas tan respetables como Mariana, Silva, Mellado Febrer y otros se dice[…] Es de tan remoto origen que la habitaron los fenicios, griegos, cartagineses y romanos, teniendo es esta según Ptolomeo, Pomponio Mela y otros historiadores grande import. conociéndose con el nombre de Portus Illicitanus de cuyas magnificas obras existen aún vestigios. También los moros tuvieron mucho aprecio por este puerto. Conquistada por D. Jaime I le dio grandes franquicias y dictado de LEALTAD rigiéndose por el mismo FUERO DE VALENCIA. Este monarca y después sus sucesores hicieron de Santa Pola una importante estación naval, por donde desfilaron todos los principales Almirantes Catalanes y Aragoneses. Formando parte unas veces de los dominios de Aragón y otros de Castilla, en 1338 D. Ramón Berenguer mandó construir un fuerte Castillo para resguardar la comarca de los desembarcos de los piratas. En 1707 habiendo sido FIEL a D. Felipe V en la guerra de Sucesión, recibió este título. Tiene la hermosa iglesia de la Asunción restaurada el siglo pasado. Por último en 1877 habiéndola visitado Alfonso XII le dio el título merecido de Villa. Actualmente (año 1906) ha alcanzado gran altura moral y material profuso, debido a la gestión cultural de su digno Ayuntamiento [...]».

es guarda còpia en els arxius municipals, a més d'algunes que circulen per la localitat. Després de les presentacions i la bibliografia inicia un recorregut històric que justifica l'escut heràldic que en proposarà i que no és un altre, segons hi relata, que «las que el Ayuntamiento insta Sr. Ministro de la Gobernación, armas que la citada Corporación usa en la actualidad, tomadas en sustancia de una pintura existente en la pared de la sala más principal de la casa de la calle del Muelle». Acaba l'estudi amb una descripció justificada del blasó de la vila de Santa Pola.[2]

Aquest escut quant als trets essencials és idèntic al de 1906 en fer desaparèixer les flors d'acant, afegint-ne les palmes, donant a l'escut la forma espanyola (punta arredonida), substituint la corona de marquès per la reial oberta, l'àncora atzur passa a gules, esmalt que també aclareix la torre i el badall de la porta. A més, inclou en el primer camp en el cap de les lletres *DV* i per davall d'elles els números 1877 que és una clara referència a la declaració de Vila per Alfons XII el 16 de març de 1877.[3] El nou blasó fou acceptat per la Coorporació municipal que encarregà que es realitzaren una sèrie de còpies d'aquest per procedir a la seua legalització, no sense abans, per donar-ne major realçament, aplicar-hi un suport en forma de pergamí sobre el qual es col·locaria l'escut al qual es dóna per raons estètiques la forma d'escut francés en comptes d'espanyol i se substitueix la palma per fulles de llorer i la torre amb dos homenatges per una torre amb referència a la torre del Cap de l'Aljub. Per aquesta raó la imatge hi havia de ser. Tanmateix, el resultat no fou l'esperat ja que per als no avesats en heràldica hi havia coses que xerricaven en l'estudi i per això s'hi eliminaren: del primer camp la ressenya a la declaració de vila i en el camp segon de la torre l'aclarit en gules, l'àncora deixa de ser de gules per ser de sabre, també aquest camp deixa de ser d'argent i es pinta el cel en el seu color i de la mar les ones d'argent passen a ser de sabre. Igualment, se substitueix la corona de marqués per la reial oberta i les palmes per fulles de llorer. Aquest escut es data el 1965 com a figura en una petita representació d'aquest confeccionada pel funcionari Francisco Meléndez, que va estar molt de temps a la tercera planta de l'Ajuntament i que s'oficialitzà i remeté per a la seua inscripció i legalització a l'Institut Internacional de Genealogia i Heràldica de Madrid, però lamentablement aquesta documentació no es pot pas recuperar per causa del terrible incendi de la seu d'aquest institut al carrer del Duque de Medinaceli, 4 l'any 1974.[4]

No es pot obviar que totes les Corporacions municipals que han administrat els destins de Santa Pola des de 1906 han acceptat i reconegut com a propi l'escut partit que s'ha emprat últimament i que té en el seu

[2] «Escudo español –por tanto de punta redonda– partido: 1º. Las cuatro clásicas barras de la Corona de Aragón y, después del Reino de Valencia cargadas en jefe de las letras D en la segunda barra y V en la tercera, y debajo las letras, de los números 1, 8, 7, 7, respectivamente sobre cada barra; letras y números en caracteres romanos, y arábigos, incisos, de plata sombreadas de siena. 2º. En campo de plata un castillo con dos homenajes, semiderruido el siniestro, aclarado de gules incluso en el vano de la paterna, que, a su vez, acoge una flor de lis o lirio en su color (blanco); basado sobre mar con sus olas y surmontado de un ancla de gules. Como "coronel" una de Marqués por cima y a todo lo ancho».

[3] Arxiu Municipal de Santa Pola [AMSP], *Libro de Cabildo*, núm. 9 (10 i 16/3/1877).

[4] Bernardino Roca de Togores y Cerdá, *Informe sobre el Escudo heráldico de Santa Pola*, 21 de juliol de 1997.

interior la senyera «màxim símbol de la jurisdicció i de l'autonomia política de la ciutat i del regne».[5] En el mateix sentit en la sessió de l'Ajuntament Ple del 28/10/1983[6] en el debat, que es produeix en vistes a l'aprovació del reglament de la Casa de Cultura, ix a relluir la queixa d'un regidor per la distinció que existeix en aquest Ajuntament entre uns i altres regidors ja que un d'ells, concretament el regidor delegat de Cultura, usa paper amb la senyera d'or i flama. L'oposició es plantejava no per la bandera en si, sinó per la no utilització d'aquesta per part de la resta d'edils. En la línia de l'exposició precedent amb la publicació de la revista de festes de 1983, en la portada de la qual i en l'angle superior dret apareixia la senyera, s'originà una denúncia en el Ple del Consell de la Generalitat en el sentit de per què no hi portava la franja blava. En vista de l'incident hom rebé escrit del conseller de la Presidència perquè s'hi explicaren les raons d'emplaçar la senyera sense la franja blava. La contestació i argumentació de la Corporació fou que la senyera d'or i flama que figurava impresa en la portada del *Llibret de Festes* corresponia a la bandera de la localitat i no a la de la Comunitat. La Generalitat acceptà com a bona la resposta. S'usa i es parla indistintament d'escut/bandera perquè aquests dos símbols estan estretament units i relacionats. Tots els heraldistes coincideixen a afirmar que els esmalts i emblemes de l'escut passen després a figurar en la bandera. Aquesta manifestació queda revalidada pel Decret 116/1994, de 21 de juny, del Govern Valencià que en l'article 11.2 diu: «La bandera municipal es fonamentarà principalment, en els colors i elements més representatius de l'escut, i procurarà evitar col·locar-hi l'esmentat escut».

Dit açò, resulten curioses les disquisicions que es plantejaren a finals dels noranta; perquè els emblemes i símbols que una col·lectivitat està utilitzant des d'antany, i que en el seu dia s'adoptaren conforme a la història, al costum, a la legislació vigent, o per un mer acord social compartit per tots, ha d'estar en els assumptes essencials per damunt de governants i de sistemes polítics; resulta paradoxal comprovar que l'any 1983 el Parlament de la Generalitat admetia i acceptava, tàcitament, aquests símbols i anys després es posaren en dubte rere la publicació del decret 116/1994, de 21 de juny, del Govern Valencià, pel qual es regulen els símbols, tractaments i honors de les entitats locals de la Comunitat Valenciana. Els símbols no expliquen res, la seua funció és la d'evocar, suggerir, mostrar i indicar. Actuen com a substituts d'un significat que no esgoten. En són per tant la suplantació de la idea. Si en el cas de l'escut de Santa Pola és retirava la senyera d'or i flama, el que es fa és desnaturalitzar-lo i descontextualitzar-lo. Desapareix d'ell

[5] Rafael Narbona Vizcaíno, *El Nou d'octubre, ressenya històrica d'una festa valenciana (segles xiv-xx)*, Consell Valencià de Cultura, València, 1997, p. 56.

[6] AMSP, *Libro Actas Pleno*, ref. OJ7195681.

el seu entorn lingüístic, físic, polític, geogràfic i històric. No es pot desvincular el símbol dels seus contexts. El símbol és una condensació d'energia, una projecció de contingut. El seu significat real no guarda proporció amb l'aparent trivialitat de significat que dóna a entendre. Concretament, la senyera projecta la trajectòria històrica, cultural i social de la població. L'escut de Santa Pola no es pot decidir per una Corporació amb una minoria majoritària ni a València, ha de consensuar-se, en cas contrari manca de sentit en sí mateix i té un significat concret per qui sàpiga o vulga interpretar-lo en els termes que s'hi refereixen.

Com es pot esborrar tot d'una Francesc Guillem de Vinatea? Que abans de visitar el rei per explicar-li la posició valenciana de negativa a la vulneració dels Furs, en diu la crònica: «al matí confessà, combregà i feu testament, així com aquell que ha de morir». Com es pot oblidar el plet de reducció? «Finalment [...] es dictava i confirmava la sentència [...] que marca el triomf del centralisme i l'aristocràcia sobre les ciutats».[7] Com es pot negar que «el marquès de los Vélez entra victoriós a Elx, on desencadena una brutal repressió»?[8] Com es pot desdenyar que ens hem regit pels nostres «propios fueros y privilegios, formando un *Corpus iuris* a lo largo de casi quinientos años hasta que, por un acto de fuerza, fuera abolida nuestra legislación privativa por un príncipe extranjero, en 1707»?[9]

> Jaume I creà a València un regne independent dins de la Corona d'Aragó, sotmès i repoblat per aragonesos i catalans. En general pot dir-se que els primers van predominar en les comarques de l'interior, i els segons en les del litoral. Les comarques de repoblació aragonesa es van desenrotllar, bàsicament, sota un règim senyoral, en contrast amb les de repoblació catalana, terres de reialenc, que tingueren un floriment industrial i mercantil en els nuclis urbans.[10]

Arran del citat decret dues vegades s'intentà modificar el blasó heràldic, la primera el 1994 i la segona el 1997, bàsicament es pretenia eliminar la referència a la Corona d'Aragó amb l'argument que Santa Pola mai no havia estat vila reial o terra de reialenc. Aquesta pretensió d'eliminar la senyera d'or i flama o (hom permeta la digressió) la torre del rellotge que s'inaugurà el 20 de febrer de 1926 està relacionada amb la vella aspiració de persones a les quals aquests símbols els són aliens i que amb el seu tarannà fan que els santapolers se senten intrusos al seu poble. Respecte de la torre del rellotge, només s'ha d'acudir a la pàgina web de la Generalitat i llegir que en la descripció del BIC castell/fortalesa per a res es féu referència a l'espadanya. En aquest cas hi consta que per tres voltes i amb tres corporacions distintes s'hi intentà. En la

[7] Maria Luisa Cabanes Català, *El Còdex d'Elx*, Ajuntament d'Elx - Consell Valencià de Cultura, València 1995, p. 19.

[8] Joan Reglà, *Aproximació a la història del País Valencià,* Quaderns 3 i 4, València, 1992, p. 171.

[9] Juan Ferrando Badía, *El histórico reino de Valencia y su organización foral*, Generalitat, València 1995, p. 37.

[10] Joan Reglà, *op. cit.*, p. 40.

darrera, en coincidir amb les obres del pàrquing, les seues intencions tingueren una aclaparadora contestació veïnal que paralitzà la demolició d'aquesta; perquè la torre és per als santapolers un exemple de símbol referencial quan la veuen *in situ*, i es converteix en un símbol de condensació quan des de l'absència se'ls mostra o recorda la seua imatge. Cada santapoler projecta en la torre tot allò que pensa del passat, del present i del futur de Santa Pola, la torre pot arribar a representar Santa Pola en la seua totalitat. Respecte del blasó mantingué contactes, a títol personal, amb el Secretari del Consell Valencià de Cultura que li remeté amb data 12/03/1993 dos esbossos de possibles escuts per a Santa Pola en què ja hi havia previst, abans de l'aparició del Decret 116/1994, l'eliminació de la quadribarrada. En ambdós esbossos hi havia dos elements comuns: la torre i la mar, en el primer en camp atzur la torre estava sobre un penyal envoltat per la mar; en el segon en camp de gules la torre sobre la mar. La denúncia el 1994 davant la comissió mixta i en l'escrit de 28/12/97 de l'existència d'aquesta missiva amb els dos esbossos paralitzaren els intents de canvi.

Si s'acceptara aquesta modificació, la bandera actual no tindria justificació si es feia desaparèixer de l'escut el referent històric que confirma la pertinença a l'antic regne de València. El problema que es plantejà és que la Corporació que avalava aquesta obstinació mai no tramità correctament l'expedient de modificació i aprovació de l'escut. No s'adjuntaren a l'expedient les al·legacions presentades per José Piedecausa García amb data 4/10/94 i registre d'entrada 10629, tampoc no es remeté els disposats en l'article 13.1. del citat decret «Memoria o estudio técnico, suscrito por experto en heráldica o vexilología o por institución competente en la materia, en el que se expongan detalladamente los fundamentos históricos, toponímicos y técnicos del proyecto de símbolo». No s'hi inclogué ni tan sols una breu història de la localitat ni el dossier que elaborà la comissió mixta[11] que donava suport a l'escut amb la quadribarrada i en què s'incloïen 14 pàgines amb els antecedents històrics de la població i que es veien defensades per quaranta-cinc cites d'uns altres tants autors i arxius que també desaparegueren i mai no s'envià a València. Posteriorment, el 1996 des de l'Ajuntament es remeté escrit al Consell Tècnic d'Heràldica amb la pretensió que aquest hi fos vinculant; se li preguntava «si procede o no el escudo que se viene utilizando» en comptes de remetre l'expedient complet que era el que s'havia de fer, sense ambigüitats ni mancances, per ratificar o no la seua aprovació i no per consultar la seua procedència o no. Al final tot tornà a paralitzar-se, ja que el dossier seguia estant mal gestionat i

[11] En la qual participava qui subscriu.

no s'hi havia seguit els passos que establiria el decret. Fou, finalment, el 1998 quan es desisteix de qualsevol modificació del blasó tot ço a partir de la fèrria oposició que seguien exercint José Piedecausa a través d'escrits i en premsa i els al·legats del qual subscriu d'11/07/97 i registre d'entrada 9600 en què sol·licitava la paralització del tràmit d'aprovació de l'escut i iniciar novament l'expedient conforme amb el que disposa el Decret 116/1994, la presentació de l'escrit d'11/09/97 i registre d'entrada 14025 en el qual denunciava la no contestació a l'escrit d'11/07/97 i que amb data 3/09/97 en el DOGV núm. 3070 apareixia l'exposició pública de l'expedient d'aprovació de l'escut pel qual anunciava que es personara en el mateix i per això hi sol·licitava una còpia certificada de tots els documents que s'havien inclòs en el dossier. Com que no es rep contestació i dins dels terminis presentava amb data 28/12/1997 memoràndum d'al·legacions en contra de les modificacions i que té el seu suport en una extensa justificació històrica amb 101 cites bibliogràfiques a peu de pàgina i més de 80 referències d'altres tants autors, el citat document constava de 88 pàgines i es complementava, aquest, amb dos informes/certificacions, el primer signat pel cronista, investigador heràldic i genealogista Bernardino Roca de Togores y Cerdá i el segon signat per Manuel Rodríguez de Maribona y Dávila, llicenciat en Història i en qualitat de secretari general del Col·legi Heràldic d'Espanya i de les Índies i membre associat de l'Institut d'Espanya. Tant el 1994 com el 1997 es trobà a faltar el compromís de la intel·lectualitat local bé a títol personal o com a col·lectiu a través de les distintes associacions culturals que sols es limitaren a donar la callada per resposta.[12]

És primordial per esclarir els dubtes relatius a si la senyera ha de figurar o no en l'escut, distingir les diferències que hi ha entre conquerir i repoblar un territori a un Fur d'Aragó o a Fur de València. En el primer dels casos s'incrementava el patrimoni dels nobles i en el segon el del rei i la Corona. El regne de València es conqueria i repoblava a Fur de València contra els desitjos dels nobles aragonesos, els quals exterioritzaren el seu malestar i no volgueren acompanyar Jaume I quan acudí a apaivagar les terres del regne de Múrcia. En dotar el regne d'un fur distint, hi donava personalitat jurídica pròpia i així frenava les pretensions annexionistes de la noblesa aragonesa. El rei Jaume volgué «impedir per raons polítiques, i econòmiques, l'augment del poderiu senyorial, i al mateix temps que reforçava el poder del poble, dels ciutadans, engrandia també el poder reial, ja que les terres lliures de senyoriu –noble o eclesiàstic– eren del monarca i, per consegüent, eren les que nodrien l'erari de la Corona».[13]

[12] Cal exceptuar la col·laboració del professor Mas i Miralles, el qual va intervenir davant d'un professor de la UA i membre del Consell Tècnic d'Heràldica, amb qui va mantenir una reunió en què s'argumentà l'origen de la senyera en el blasó.

[13] Antonio Ubieto Arteta en J. Ferrando Badía, J. *op. cit.*, p. 27, (traduït).

Aragó i Castella firmaren distints tractats en què es reconeixien les seues zones d'influència. En els Tratados de Tudejen (1151), Lleida (1156) i Sahagún (1170), Castella es reservava la zona que hi havia entre la Mancha i l'Estret de Gibraltar; i la corona aragonesa la conquista dels regnes de València, Dénia i Múrcia. Des del principi el destí de Santa Pola està unit al de la Corona d'Aragó. L'any 1179, pel tractat de Cazola «Aragón se adjudicaba la conquista de los reinos de Valencia, Xàtiva y Denia, hasta el puerto de Biar y Calpe, quedando para Castilla el resto de la España musulmana, incluida Murcia, que en los anteriores acuerdos era campo de expansión aragonesa» (Hinojosa 1990: 32). El Tratado de Alcaraz (1243) signat per Muhammad Ibn Hud, rei de Múrcia, i el príncep Alfons, en nom del seu pare Ferran III, i que també firmaren entre d'altres els alcaids d'Oriola i Elx; establia rendes a mitges i vassallatge al rei castellà. Per acabar amb les incursions d'aragonesos i castellans a les terres del veí, el 1244, se signa el tractat d'Almizra, entre Jaume I i Ferran III, representat pel seu fill Alfons,[14] Elx es convertia en la frontera del regne de Múrcia que seguia com a protectorat de Castella. El 1252, Alfons X nomenà son germà don Manuel *adelantado de Castilla* al regne de Múrcia, donant-li per *juro de heredad* Elx i el seu port de Santa Pola. La revolta dels mudèjars de Múrcia l'any 1261, motivà que n'Alfons sol·licitara l'ajuda del seu sogre Jaume I. Finalitzat l'apaivagament d'Elx l'any 1264, Jaume I continuà camí vers Oriola, i deixà en aquests llocs l'arquebisbe de Barcelona i alguns cavallers del seu exèrcit per caps i repartidors de terres.

> Luego que el Rey hubo tomado la referida ciudad la pobló toda de catalanes, y lo propio hizo en Orihuela, Elche, Guardamar (...) son verdaderos catalanes y hablan el más bello catalán del mundo (...) y luego que el Rey la hubo poblado, así como los demás lugares, entregó toda la parte que le correspondía al rey de Castilla, su yerno (...) Al Infante D. Manuel, que también le era yerno, diole Elche (...) Empero, al entregar dicho señor Rey En Jaime de Aragón su parte del reino de Murcia a su yerno, el rey D. Alfonso de Castilla, y al otro yerno, el infante D. Manuel, fue bajo el convenio de que siempre que dicho señor la quisiese recobrar, debiesen entregársela; y así se lo prometieron, levantando, por ello, formales escrituras. Es por este motivo que la casa de Aragón ha recobrado los antedichos lugares, lo que verificó, según os contaré más adelante, a su tiempo y lugar[15] Alfonso X había asignado ciertos derechos a la corona aragonesa sobre las tierras entre el Bajo Segura y Biar-Villajoyosa, tierras que fueron dadas en dote por Jaime I[16] a su hija Constanza cuando desposó con el infante don Manuel, con la condición de volverlo a su poder cuando él o sus descendientes quisieran.[17]

[14] Antonio Macía Serrano, *Los reyes y la corona (El pleito de Elche)*, Instituto de Estudios Alicantino, Alacant, 1978, p. 8. «En 1249 el principe Alfonso se casa [...] con doña Violante de Aragón, hija de don Jaime el *Conqueridor*».

[15] Crònica de Ramon Muntaner, segons Antoni de Bofarull, *Historia de Cataluña*, t. iii, p. 257 i s.

[16] R. Muntaner,, *Crònica*, p. 29: «e de les filles la una fo reina de Castilla, e l'altra reina de França, e l'altra muller de l'infant En Manuel, germà del rey castellà».

[17] José Hinojosa, *Historia Medieval*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990, p. 100.

Jaume I en dotar el nou regne de lleis pròpies que proporcionaven l'autogovern com a poble subordinat tan sols al *rex* incrementava el patrimoni del *regnum*, i en el seu testament a Montpeller el 17 de setembre de 1272, vinculà expressament totes les viles, ciutats i universitats a la Corona, i prohibí expressament tot gènere d'alienació, cosa que més tard confirmà Jaume II en el seu testament fet a Barcelona el 5 de juny de 1372. A més, no s'adjudicaren Elx i el seu terme a en Jaume II *nomine propio*, sinó al rei d'Aragó.

> Els Furs se fundamentaban en el Derecho romano justinianeo, pues al rey así le interesaba ya que este Derecho recopilado en la Universidad de Bolonia, en pleno medievo, potenciaba los poderes del Rey más que las Costumbres aragonesas y los Usatjes (*sic*) catalanes de inspiración germànica.[18]

El rei Jaume I assolí el seu propòsit de configurar un regne nou concebut amb un sentit patrimonial, és a dir, «aumentó su propio patrimonio y no los patrimonios de la nobleza aragonesa y catalana, ni tampoco de la Iglesia [...] creó su Reino y consideró las tierras conquistadas como su patrimonio real»[19] i que els béns patrimonials de la Corona són inalienables a perpetuïtat. Per aquesta raó, i tan sols a títol de destacar i recordar, s'hi insereixen distints texts històrics en els quals es demostra la pertinença d'Elx i el seu port al patrimoni de la Corona:

> Carta de Jaime II al Consell de Elche, así como a las aljamas de judíos y sarracenos de la villa, notificándoles igualmente que a tenor de los acuerdos habidos en Torrellas-Tarazona, entre los reyes de Castilla y Aragón, días pasados (8-13 agosto) se ha efectuado la partición del Reino de Murcia entre ambas Coronas, la que se hará efectiva en la festividad próxima del evangelista San Lucas (18 octubre), ordenándoles así mismo que, puesto que Elche es de su dominio real, no entreguen las rentas acostumbradas hasta la fecha al noble D. Juan Manuel, sino que de ahora en adelante las reserven íntegramente para la corona.[20]

> Mandato de Jaime II al Bayle General del Reino de Murcia, Ferrer Descortell, y a un vecino de la villa de Elche, Pedro Escriba, para notificarles que, habiéndole sido asignada esta villa en la reciente Sentencia Arbitral de Torrellas, tiene el propósito de restaurar y reparar todas sus murallas y fortificaciones, por cuyo motivo le ordena que dispongan del material preciso cuanto antes para llevarlo a cabo, ya que él piensa desplazarse muy pronto a Elche.[21]

> *Otrosí, que el puerto de Santa Pola sea en aquella guisa e en aquella costumbre que era ante de la guerra. E quantos moros vinieren a este puerto por fincar o por passar, que sean salvos e seguros, e que den el derecho assí como lo davan ante de la guerra (...) E prometemos que lo guardaremos e que lo defenderemos*

[18] Juan Ferrando Badía, *El histórico reino de Valencia y su organización foral*, Generalitat Valenciana, València, 1995, p. 55.

[19] J. Ferrando Badía, *op. cit.*, p. 79.

[20] Juan M. del Estal, *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305). Corpus documental*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1990, p. 270.

[21] J. M. del Estal, *op. cit*., p. 272.

e que los empararemos de todos quantos los quisiesen fazer mal por tiera nin por mar.

E todos estos pobladores que agora son et aqui adelante seran que me tengan todavia casas pobladas en el mio puerto de Sancta Pola luego que sera labrado.[22]

Alfons X concedeix a la ciutat d'Elx el 1270 l'ús de segell i senyera. Mort don Manuel, la seua vídua doña Beatriz passa a ser-ne la regent[23] del senyoriu d'Elx fins a la majoria d'edat de son fill don Juan Manuel que el 8 de febrer de 1284 concedeix un privilegi perquè «los vecinos de dicha vila pudieran vender francamente en el puerto de Santa Pola, pan, vino y demás comestibles, sin que el Alcaide lo impidiese».[24] Després de la mort de Sancho IV de Castella (1295) es produeix una crisi dinàstica que és aprofitada per la Corona d'Aragó. Jaume II prengué partit i prestà ajuda militar a Alfonso de la Cerda qui, a barata d'això, cedí els drets sobre el regne de Múrcia a la Corona aragonesa, tot açò ocorria el 1296. El monarca aragonés mamprenia en aquest instant la conquista del Regne de Múrcia que finalitzava el 1304 amb la firma a prop de Tarazona del Tractat de Torrellas, «sentenciamos, pronunciamos, decimos, e mandamos, que Cartagena, Guardamar, Alicante, Elche, con sus puertos de mar, e con todos los lugares que recuden a él, Elda, Novelda, Orihuela [...] finque, e romangan al Rey de Aragón, a su propiedad e de los suyos para siempre».[25] Que es contemplaria el 1305 amb el Tractat d'Elx. El 10 de setembre de 1305 Jaume II concedeix[26] a Elx l'ús dels furs d'Oriola, Alacant i de totes les terres més enllà de Xixona. El 8 de febrer de 1307 concedeix[27] als habitants cristians d'Elx, els privilegis, llibertats, furs, usos i costums d'Oriola. Sota el topònim *cap de l'Aljub* s'ha recopilat una sèrie d'informació que en principi desvetlen al mateix temps que avancen l'edificació de la torre[28] del port del cap de l'Aljub la custòdia del qual i govern s'encomanaven a un alcaid. Per la pertinença a la Corona d'Aragó, la quadribarrada onejava en la torre del port. Durant eixe any el rei Jaume II nomena un alcaid perquè prenga possessió d'ella[29] en el seu nom. Hui se sap que aquest càrrec l'ocuparen, almenys, els següents:[30] Mateu de Castellsent (1304), Alfons Guillem (1309), Alfons Guillem (1317), Alfons Guillem (1323), Mateu Puig de Puigcerdà (1361), Bertomeu Julià (1371), Nicolau Ermengol (1373), Bertomeu Julià (1371), Nicolau Ermengol (1373), Bertomeu Santceloni (1377), Tomas Verdú (1382), Domingo Quirant (1384), Pedro Esteban (1406),

[22] Arxiu Municipal d'Elx (AME), *Sala I. Libro de Privilegios*, f. 12-13 (20-08-1265). J. Hinojosa Montalvo, *Historia Medieval*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990, p. 84, doc. núm. 17. El subratllat és nostre.

[23] Pere Ibarra Ruiz, *Historia de Elche* (1895), Manuel Pastor Editor, Elx, 1982, p. 48.

[24] AME, *Sala I. Libro de Privilegios*, f. 25.

[25] Aurelià Ibarra Manzoni, *Illice su situación y antigüedades* (1879), Instuto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981. p. 276.

[26] M. L. Cabanes Català, *op. cit*., p. 46.

[27] M. L. Cabanes Català, *op. cit.*, p. 47.

[28] Alfred García Mas *et al., Historia del Castillo-Fortaleza de Santa Pola (s. xvi-xx)*, Ajuntament de Santa Pola, Santa Pola, 1990, p. 15. «Un ejemplo aplicado a Santa Pola, de cuanto venimos afirmando lo constituye la construcción, en el siglo xiv, de una torre defensiva conocida como la Torre Vieja o Torre del Port del Cap de l'Aljub, que fue emplazada en el mismo lugar que ocupa el baluarte Este del castillo».

[29] Maria Teresa Ferrer i Mallol, «La tinença a costum d'Espanya en els castells de la frontera meridional valenciana (s. xiv)», en *Miscel·lània de textos medievals, 4. La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, Milà i Fontanals, 1988, p. 53. «Nos, Jacobus, [...] Mathei de Castro Sancto, comendamus vobis turrim et portum de Sancta Pola del Cap del Aljub, tenendos et custodiendos pro nobis, dum nostre placuerit voluntati, et habeatis salarium quod pro ipsis turre et portu custodiendis recipi consuevit, pro quoquidem salario teneatis et expleytetis alchaream de Benicrexent et [...] Data Xative, IIª idus novembris, anno Domini millesimo CCCº quarto».

Antoni Salat (1424), Jaume Sentzeloni i Jaume Cesplanes (1427), Alfonso Dura (1428), Alfonso Dura i Antonio Soria (1430), Alfonso Dura (1431), Alonso Dura (1437), Sancho López (1437), Sancho López, Andreu Pascual i Jaume Campillo (1438), Bertomeu Samella (1440), Bertomeu Samella (1443), Andreu Pascual (1449), Alfonso Roiç (1452), Bertomeu Gisbert (1456). El 15 de febrer de 1307[31] el rei en Jaume II d'Aragó ha d'enviar un despatx per mitjançar en la disputa entre el procurador i batle *dellà Xexona* i el justícia d'Elx, sobre qui havia de conèixer la causa dels dos sarraïns, que havien matat una dona cristiana i el seu fill al cap de l'Aljub, qui tenia presos l'esmentat justícia, i es declarà la competència d'aquest. El 25 de juny de 1308 es data el privilegi de Jaume II al Consell d'Elx,[32] en autoritzar la incorporació al Regne de València, i en facultar-lo perquè es puguen servir dels seus furs, i respectar, altrament, la llibertat de prosseguir gaudint els seus costums i usos regionals: «In Dei nomine [...] Elchio, [...] et suis terminis [...] hoc presenti privilegio perpetuo [...] Volumus ac etiam ordinamus quod habitatores prelibati de Elchio, presentes et futuri».

Per a Antonio Ubieto Arteta, no hi ha cap dubte sobre que aquestes terres foren terres de reialenc durant una part important de la seua història i ho exposa de la següent manera[33]: «estamos en los momentos que preceden a la muerte de Jaime II de Aragón, el monarca que cambió el estatuto jurídico de los ilicitanos. Estos no solamente dejaron de estar incorporados a la monarquía castellana para integrarse en la aragonesa, sino que pasaron del señorío particular de la familia Manuel a ser una población de realengo».

> Nuestras leyes antiguas distinguían dos clases de bienes realengos: los patrimoniales adquiridos por los reyes de sus parientes, ó por su industria antes de reinar, y los de la corona. De los primeros podían testar y disponer a su arbitrio: los de la corona eran inalienables.[34]

L'any 1322 l'Infant Alfons fill del rei d'Aragó concedeix i confirma a la vila d'Elx els privilegis, franqueses, usos i costums per haver servit el seu pare amb una certa quantitat de diners per a la guerra de Còrsega i Sardenya.[35] Per donació de Jaume II el 1324 es passa a mans del seu fill Ramon Berenguer, que l'any 1340 la permuta al rei Pere II de València i IV d'Aragó el *Cerimoniós*, que, al seu torn, amb un privilegi datat a València el 1336, pel qual ordena a diferents poblacions del Regne de València i totes aquelles que estan *deçà Sexona*, no puguen ser extretes de la Corona reial,[36] havia impugnat la cessió d'Elx i Crevillent que el seu pare[37] Alfons II de València i IV d'Aragó el *Benigne* féu en llaor

[30] AME, *Llibres de Consells*: 1 (09-11-1379), 5 (21-09-1424), 6 (01-06-1427), 10 (26-05-1437, 02-06-1437, 11-05-1438), 12 (16-05-1440), 14 (03-07-1452), 15 (15-02-1456). M. T. Ferrer i Mallol, *op. cit*., p. 13, 14, 16, 25, 35, 43, 53. A. García Mas - F. Requena Amoraga, *Apuntes sobre la Torre del Cap de l'Aljub*, MMCC Santa Pola, Santa Pola,1993. J. Hinojosa Montalvo, *El Cap del Aljup, puerto medieval de Elche*, 1990, p. 314-323.

[31] A. Ibarra Manzoni, *op. cit.*, p. 276.

[32] J. Hinojosa Montalvo, *op. cit.*, p. 115-116, doc. 25; M. L. Cabanes Català, *op. cit*., p. 50.

[33] M. L. Cabanes Català, *op. cit.*, p. 14.

[34] Juan Sempere y Guarinos, *Historia de los vínculos y mayorazgos*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990, p. 108.

[35] Alejandro Ramos Folqués, *Historia de Elche*, Elx, 1987, p. 107.

[36] P. Ibarra Ruiz, *op. cit.*, p. 61; A. Ramos Folqués, *op. cit.*, p. 100.

[37] F. García de Cortázar - J. M. González Vesga, *Breve historia de España*, Alianza, Madrid, 1994, p. 690: «En el año 1328 Alfonso IV de Aragón declara inseparables los reinos de la Corona».

de la seua esposa la reina Elionor. El 1338 el *Laudo de Daroca*[38] reconeix la propietat a l'infant Joan, segon fill d'Elionor, que en qualitat de tutora pren possessió d'aquest territori en nom del seu fill. Morts els infants Ferran i Joan, el seu germanastre el rei Pere II el *Cerimoniós* torna a incorporar Elx a la Corona l'any 1358, i la cedeix l'any següent al seu fill, l'infant Martí. L'any 1379 els veïns del port es queixen a l'infant Martí i a la seua esposa la comtessa de Xèrica i de Luna, a favor que es destituís l'alcaid,[39] que deixa la torre abandonada tot l'any i només es trasllada des d'Alacant dos mesos a especular quan hi vénen els pescadors. El 1382 les queixes continuen.[40] També es tenen notícies[41] de l'existència d'*un corticho de pescadores* juntament a la torre: «el otro edificio básico en el puerto fue el que se conocía como cortijo, mencionado siempre así, denominación que se remontaría a la etapa de dominio castellano en el siglo xiii» (Hinojosa 1989: 320). El 1316 el Consell d'Elx realitzà obres en la torre del port i en el mas i el 1323 en el mas i les tendes.[42] El rei Joan I el *Caçador*, sense descendència, nomenà el seu germà l'infant Martí hereu la Corona amb el títol de duc de Montblanc. El 1391 aquest Infant, per ajudar son germà a la guerra de Sicília, vengué Elx i el seu port del cap de l'Aljub a la ciutat de Barcelona, «en adelante los esfuerzos del Concejo ilicitano se encaminarán a buscar la cantidad necesaria para poder redimirse» (Hinojosa 1990: 340), «al comenzar el siglo xv el total de las rentas de Elche se distribuía entre los copartícipes de ellas, que eran: El obispo de Cartagena, a cuya diócesis pertenecía Elche; las fábricas de Santa María y del Salvador; y la reina doña Juana de Aragón» (Ramos Folqués 1987: 108). El 1434 els veïns iniciaren un plet,[43] que té els antecedents en un privilegi que concedí el 1271 el rei Savi a favor del port d'Alacant i que havia aconseguit d'Alfons I de València i III d'Aragó *el Liberal* i per mediació del rei de Navarra, la prohibició d'embarcar mercaderies en el port. Aquest plet es guanyà per part de Barcelona a la ciutat d'Alacant el 1457. Després sorgiren encara algunes disputes que se saldaren per reial sentència de Ferran el *Catòlic* datada a Toledo el 1502. També durant els segles xvi, xvii, xviii, xix i, inclús, xx han seguit existint diferències i intents alacantins per limitar l'activitat del port de Santa Pola a favor del seu.

L'any 1460 el rei Joan II confirmà a aquests territoris la seua situació de reialenc i que quedaren perpètuament subjectats al patrimoni reial de la Corona mitjançant el privilegi que l'any 1448 en dictà: «Lo serenísim Alfons, rey de Aragon, concedí als castells y vilas de Elig y su puerto, y Crivillent privilegi exprés de unió e inseparació de la corona real».[44] Fins i tot, en el document de les capitulacions matrimonials d'Isabel de Castella i Ferran d'Aragó, es reafirma que aquests llocs sempre s'ha

[38] J. Hinojosa Montalvo, *op. cit.*, p. 339.

[39] AME, *Llibre de Consells*, núm.1 (09-11-1379).

[40] AME, *Llibre de Consells*, núm.1 (25-11-1382).

[41] AME, *Llibre de Consells*, núm. 1 (09-11-1379).

[42] J. Hinojosa Montalvo, *op. cit.*, p. 321.

[43] AME, *Llibres de Consells*: 6 (04-01-1429), 8 (19-08-1434), 10 (18-08-1437, 29-09-1437, 03-11-1437, 24-11-1437, 14-01-1438, 25-03-1438, 15 (31-07-1457, 04-08-1457, 27-10-1457), 21 (20-11-1524).

[44] AME, lligall 480, núm. 32.

tingut per costum que foren dot de les reines aragoneses: «Et nos dom Fernando sobredicho rey, allende de los lugares que las reinas de Aragón han e suelen tener por cámaras suyas, a saber en Aragón, Borja y Magallón, en Valencia, Elche e Cribillén, y en Sicilia, Zaragoza e Catania, por aquestos que de la serenissima princessa Doña Isabel».

En el present treball no s'ometrà que en una fase de la seua història Elx i el seu port fou senyoriu dels Cárdenas, Aveiro, Arcos i Altamira; però tampoc no es renunciarà al període vinculat al patrimoni de la Corona; aquest darrer inqüestionable en contraposició amb l'iniciat per la donació d'Isabel de Castella al seu mestresala Gutierre de Cárdenas. Resta escrit en la història, i en els llibres que parlen d'ella que els d'Elx es negaren amb totes les forces a la presa de possessió de cadascun dels senyors que s'anaven succeint al front del senyoriu. És evident que la donació a Cárdenas fou abús de poder i que Gutierre conscient d'això, a pesar que constava la donació en escriptura pública, sol·licità dels reis que per reforçar els seus drets l'esmentada donació es confirmés a Corts. La donació fou contrària a fur i per això Ferran i Isabel, a Dueñas, passat un any, el 25 de novembre de 1471, «daba a la villa de Elche un nuevo privilegio de los oficios de gobierno y juraba guardar, respetar y observar fueros y privilegios».[45] Resultava una donació d'allò més irregular i un senyoriu atípic,

> El document de donació era contrari als interessos d'Elx [...] El rei, però, limitava el poder de la noblesa de dues formes: reservant-se el caràcter de senyor suprem i confirmant els furs i privilegis locals, privilegis que retallaven, en part, les atribucions senyorials [...] Així ens trobem amb una jurisdicció compartida entre el senyor i la Corona [...] Amb independència de les intencions de la monarquia, el factor decisiu que impedí l'aplicació de la cessió fou la resistència que de primera hora hi oposà la vila, ja que la donació anava en perjuí del Patrimoni de la Corona d'Aragó. Davant la protesta de la vila, Isabel jurà guardar i observar els furs i privilegis d'Elx [...] Però la vila [...] per dues vegades s'alçà en armes [...] Això no obstant, el 1577 inicia el plet de Reversió a la Corona.[46]

En Ferran confirmà aquesta donació a Monzón el 1470 i novament els d'Elx es dirigiren al rei Joan, i insisteixen en les seues pretensions de no ésser separats del Regne de València, el qual els contestà molt astutament que com que quedava per Isabel, esposa del seu fill, hereu de la Corona d'Aragó, Elx no eixiria del Regne de València.

> El argumento sólo tenía un valor puramente dialéctico y, prueba fehaciente es que el 24 de agosto de ese mismo año de 1470,

[45] A. Maciá Serrano, *op. cit.*, p. 98.

[46] Maria Antònia Cano i Ivorra, *El Llibre del Mostassaf d'Elx, edició crítica i estudi lingüístic*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert» - Ajuntament d'Elx, Alacant, 1995, p. 17.

> fechado en Dueñas, don Fernando enajena totalmente la villa de Elche y el lugar de Crevillente a favor de su esposa que , a su vez, en la misma localidad y fecha cede el Señorío a su Maestresala, don Gutierre de Cárdenas.[47]

La donació a Cárdenas produí un efecte desconsolador i els d'Elx en sentir-se damnificats els seus privilegis i immunitats, enviaren una comissió per presentar-li homenatge i demanda dels seus furs a la reina Isabel. La princesa prometé respectar les llibertats i furs dels seus antecessors. La mateixa reina, un any després, donava a la vila d'Elx un nou privilegi «de los oficios de gobierno y juraba guardar, respetar y observar fueros y privilegios».[48]

Mort el rei Ferran, el succeeix en el tron el seu nét Carles I. En coincidir en la lluita que es conegué com a Germanies els d'Elx s'hi alçaren[49] en armes al crit: *¡Viva el rey don Carlos, libertad y fuera Cárdenas!*, amb el qual negaven l'obediència a Diego de Cárdenas i enviaven missatgers a València i comunicaven que s'havien unit a la Germania. La successió en la Corona d'Aragó de Carles I la utilitzen els d'Elx per enviar Joan de Villaquerant fins Alemanya per sol·licitar la reducció d'Elx i Crevillent a la Corona.[50] Oïdes les parts, s'inicià l'any 1574 el que passà a dir-se el *Pleito de Reducción a la Corona*[51] i que després de moltes vicissituds finalitzaria en el segle XVIII. La definitiva reincorporació a la Corona es produeix el 10 de maig de 1786 per cessió de la fortalesa al rei Carles III per part del Marquès d'Astorga.

L'Institut de Cultura «Juan Gil-Albert» d'Alacant l'any 1991, en la col·lecció «Divulgación», i amb Lorenzo Abad Casal de director, publicà el llibre *La guerra de los dos Pedros en las tierras alicantinas,* obra que constituí la tesi de llicenciatura de José V. Cabezuelo Pliego, que es realitzà sota la direcció de José Hinojosa Montalvo, i hi diu:

> la muerte del infante don Fernando hacía que todos sus territorios pasasen de nuevo al realengo como consecuencia de una cláusula existente en el privilegio de concesión de los mismos, mediante la cual, si moría sin hijos varones legítimos, la donación revertía a la Corona. Este fue el argumento jurídico utilizado por Pedro IV para invalidar el testamento [...] y para ordenar a Humbert de Fenollar capitán frontero de Elche, que exigiese en su nombre a ese Consell las cantidades que adeudaban a don Fernando y que ahora él debía cobrar.[52]

La Generalitat Valenciana, per mediació del Consell Valencià de Cultura, publica el 1995, dins de la col·lecció «Sèrie Minor», el llibre *El histórico reino de Valencia y su organización foral* de Juan Ferrando Badía, que, en parlar dels Furs, recull:

[47] A. Maciá Serrano, *op. cit.*, p. 95.

[48] A. Maciá Serrano, *op. cit.*, p. 97-98.

[49] Antonio Baile Rodríguez, *Santa Pola, sencillamente*, Fundació Cultural CAM - Ajuntament de Santa Pola, Santa Pola, 1995, p. 74 i s.; A. Ramos Folqués, *op. cit*., p. 147; P. Ibarra Ruiz, *op. cit*., p. 137 i s.

[50] A. Ramos Folqués, *op. cit.*, p. 155.

[51] A. Maciá Serrano, *op. cit*..

[52] José V. Cabezuelo Pliego, *La guerra de los dos Pedros en las tierras alicantinas*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant,1991, p. 85.

> Para Beneyto Pérez, el Código de Jaime I, fue un Código municipal territorializable; y, para Gual Camarena, el Código referido alcanzó una verdadera territorialización (...) para aplicarse como se ha visto a más de un centenar de villas, aunque éstas, según Beneyto Pérez, fueran exclusivamente las villas reales, durante los siglos XIII al XVI, y además como hace notar Gual Camarena, a partir del siglo XVII la repoblación se hizo a fuero de Valencia.[53]

És a dir, que el senyor Ferrando Badía en el seu llibre recull les manifestacions de Beneyto Pérez, que diu que durant els segles XIII al XVII el Fur de València sols s'atorgà a unes cent viles, exclusivament reials. Quina casualitat, a Elx i el seu terme se li concedí el Fur de València a principis del segle XIV. Seguint amb l'Institut de Cultura «Juan Gil- Albert», l'any 1995 publicà *El Llibre del Mostassaf d'Elx*, edició crítica i estudi lingüístic de Maria Antònia Cano i Ivorra i que té com a base la tesi doctoral de la citada autora, de la qual comptà com a director d'aquesta amb el doctor Jordi Colomina i Castanyer i amb la col·laboració en l'elecció dels texts i bibliografia històrica de Rafael Navarro Mallebrera. En les seues pàgines podem llegir: «El 1296 Jaume II s'apoderà del Regne de Múrcia i don Juan Manuel manà al Consell d'Elx que reconegués el rei d'Aragó com a senyor [...]. La vila i terme d'Elx quedà sota el domini reial».[54]

També Antoni Mas i Miralles, doctor en Filologia Catalana, en el seu llibre *La substitució lingüística del català (l'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna)*, editat per la Diputació d'Alacant el 1994, i que és una part de la tesi doctoral que l'autor llegí el dia 27 d'octubre de 1993 a la Universitat d'Alacant. Davant el tribunal, el qual li atorgà la màxima qualificació, sense cap titubeig ni traves manifestà, en referir-se a Elx i el seu port, que, «tornant a la qüestió històrica, els esdeveniments històrics dels segles XIV i XV passen, sobretot, pels canvis entre la propietat de senyoria i la propietat de reialenc».

La concessió del títol de Vila i la seua declaració en el cas de Santa Pola el 1877, no la va fer el Govern de la nació a través del seu Consell de Ministres; la concessió correspongué i fou atorgada pel rei Alfons XII. Tanmateix, tot i sent conscient de la diferència de temps i de règims polítics i administratius, hi ha hagut fases de la història en què s'intentava malgrat que sense èxit no tenir en compte el dret que tenen els santapolers a incloure en el seu blasó *la senyera d'or i flama*. «El cas és que som valencians, un poble nascut com a regne, en un temps en què no es podia ser una altra cosa millor».[55]

A manera de conclusió, es indubtable:

1. Que llevat d'una sèrie de detalls, el contingut del camp de l'escut de Santa Pola és històricament correcte, i es manté dins de les més elementals lleis del blasó.

[53] Enric Guinot Rodríguez, *Les cartes de poblament medievals valencianes*, Generalitat Valenciana, València, 1997, p. 464-467.

[54] M. A. Cano I Ivorra, *op. cit.*, p. 50.

[55] Josep V. Marquès en Carles Recio, *València, història d'una nacionalitat*, Carena, València, 1993.

2. Com que fou un territori dependent del Regne d'Aragó, i des de 1308 de València, és perfectament lícit que puga ostentar les seues armes en la primera caserna, a pesar d'haver estat també senyoriu des de 1470 (per cessió de la reina Isabel al seu mestresala Gutierre de Cárdenas) fins el 1786, en què torna de nou a la Corona.

3. L'ostentació de la torre en la segona caserna, sobre ones d'aigua, també és legítima, per les causes apuntades anteriorment, tant des del punt de vista històric com heràldic. De la mateixa manera, és correcta la figura de l'àncora, pels seus distints significats en el municipi.

4. Quant als esmalts de la segona caserna, malgrat no tenir aquests un significat concret, se'ls pot considerar encertats.

5. Tot i que els escuts dels regidors, en principi, no haurien d'anar timbrats, en cas de fer-ho hauran d'ostentar-hi la corona reial. En quasi tot el territori nacional es porta la corona reial tancada. No obstant això, a la Comunitat Valenciana el Decret 116/1994 estableix que les corones que estampen timbre en els escuts municipals siguen les corones reials obertes.

6. En el cas de les peces de la part superior de l'escut o d'altres ornaments exteriors de l'escut, és aconsellable prescindir-ne, llevat dels motius històrics de gran transcendència, que s'haurien d'analitzar en cada cas.

7. La descripció de l'escut que correspon a Santa Pola és: escut partit. Primer: en or, quatre barres, de gules, que en són les de la Corona d'Aragó. Segon: en argent, una torre, aclarida de gules; sobremuntada la torre d'una àncora, de gules, i tot sobre ones d'argent i d'atzur. Per timbre corona reial oberta. La forma pròpiament l'espanyola, la quadrilonga, amb la punta arredonida per una semicircumferència, i sense afegir-hi ornaments ni additaments que pervertisquen la puresa de l'heràldica municipal.

Bibliografia

Avilés, Marqués de, *Leyes heráldicas I,* Red. Bitácora, Madrid, 1992.

— *Leyes heráldicas II*. Red. Bitácora Madrid 1992.

Baile Rodríguez, Antonio, *Santa Pola, sencillamente*, Fundació Cultural CAM - Ajuntament Santa Pola, Santa Pola, 1995.

— *Pregón de fiestas,* Santa Pola, 1994.

Blasco, Elena *et. al., Portus Illicitanus*: *Datos para una síntesis*, Ajuntament de Santa Pola, Santa Pola, 1986.

Bonmatí Medina, Rafael, *Santa Pola, datos históricos y curiosidades I*, Alacant, 1981.

— *Santa Pola datos históricos y curiosidades II*, Alacant, 1983.

— *Santa Pola datos históricos y curiosidades III*, Alacant, 1988.

— *Santa Pola, siglo XIX*, Alacant, 1991.

Cabanes Català, Maria Luisa, *El Còdex d'Elx*, Ajuntament d'Elx - Consell Valencià de Cultura, València, 1995.

— *Correspondencia entre el Consell de Valencia y las tierras alicantinas en el siglo XIV*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1996.

Cabezuelo Pliego, José Vicente, *La guerra de los dos Pedros en las tierras alicantinas*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant,1991.

Cano i Ivorra, Maria Antònia, *El Llibre del Mostassaf d'Elx*, edició crítica i estudi lingüístic, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert» - Ajuntament d'Elx, Alacant, 1995.

Cuadernos de Geografía, Universitat de València, València, 1978.

Estal, Juan Manuel del, *El reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305). Corpus doctal 1/2,* Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990.

Falcó Pérez, Patricio - Baile Rodríguez, Antonio, *Santa Pola*, Santa Pola, 1996.

Ferrando Badía, Juan, *El histórico reino de Valencia y su organización foral*, Generalitat Valenciana, València, 1995.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa, «La tinença a costum d'Espanya en els castells de la frontera meridional valenciana (s. XIV)», en *Miscel·lània de textos medievals, 4. La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, Milà i Fontanals, Barcelona, 1988.

Fuster, Joan, *Nosaltres, els valencians* (1962), Edicions 62, Barcelona, 1996.

García de Cortázar, Fernando - González Vega, José Manuel, *Breve historia de España*, Alianza, Madrid, 1994.

García Mas, Alfred, *El Puerto de Santa Pola,* Ajuntament de Santa Pola, Santa Pola, 1990.

García Mas, Alfred *et al.*, *Historia del Castillo Fortaleza de Santa Pola (s. XVI-XX)*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990.

García Mas, Alfred - Requena Amoraga, Francisco, *Apuntes sobre la Torre del Cap de l'Aljub*, Moros y Cristianos, Santa Pola, 1993.

Gómez de Imperial y Gómez, Jorge, *Armas y Blasón de la Villa de Santa Pola*, 1964.

González Doria, Fernando, *Diccionario Heráldico*, Bitácora, Madrid, 1987.

Guinot Rodríguez, Enric, *Les cartes de poblament medievals valencianes*, Generalitat.Valenciana, València, 1997.

Hinojosa Montalvo, José, *Historia Medieval*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990.

— *El Cap del Aljup, puerto medieval de Elche*, Homenatge A. Santamaria, 1989.

Historia de la ciudad de Alicante. Edad Antigua, Patronato Quinto Centenario, Alacant,1990.

Historia de la ciudad de Alicante. Edad Media, Patronato Quinto Centenario, Alacant, 1990.

Historia de la ciudad de Alicante.Edad Moderna, Patronato Quinto Centenario, Alacant, 1990.

Ibarra Manzoni, Aurelià, *Illici, su situación y antigüedades* (1879), Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981.

Ibarra Ruiz, Pere, *Historia de Elche* (1895), Manuel Pastor Torres Editor, Elx, 1982.

— *Cuestión de término para Santa Pola. Estudio Histórico Crítico documentado*, Elx, 1929.

López, Manuel, *Armas e Historial de la M. Noble y Fiel Villa de Santa Pola*, 1906.

L'Escrivà, Josep, *Las Banderas en el País Valenciano*, Aplec, València, 1978.

Maciá Serrano, Antonio, *Los reyes y la corona (El Pleito de Elche)*, Instituto Estudios Alicantinos, Alacant, 1978.

Madoz, Pascual, *Diccionario Geográfico Estadístico Histórico. I 1845*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1987.

— *Diccionario Geográfico Estadístico Histórico. II 1845*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1987.

Mas i Miralles, Antoni, *La substitució lingüística del Català (L'administració eclesiàstica d'Elx en l'edat moderna)*, Diputació d'Alacant, Alacant, 1994.

Meléndez, Francisco, *Escudo de Santa Pola*, 1965

Menezo, Juan José, *Reinos y Jefes de Estado desde el 712*, Historia Hispania, Madrid, 1987.

Muntaner, Ramón, *Crònica*, Bromera, Alzira, 1991.

Narbona Vizcaíno, Rafael, *El Nou d'Octubre, ressenya històrica d'una festa valenciana (segles xiv-xx)*, Consell Valencià de Cultura, València, 1997.

Pujadas, Joan J. - Comas d'Argemir, Dolors, «Identidad catalana y símbolos culturales», en *Antropología de los pueblos de España*, Taurus Universitaria, Madrid, 1991, p. 647-652 .

Ramos Folqués, Alejandro, *Santa Pola y su historia*, Ajuntament de Santa Pola, Santa Pola, 1974.

— *Historia de Elche*, Picher, Elx, 1987.

Recio, Carles, *València història d'una nacionalitat*, Carena, València, 1993.

Reglà, Joan, *Aproximació a la història del País Valencià,* Quaderns 3 i 4, València, 1992.

Reglà, Joan *et al.*, *Historia de España Ilustrada, I,* Ramón Sopena, Barcelona, 1978.

— *Historia de España Ilustrada, II*, Ramón Sopena, Barcelona, 1978.

Roca de Togores y Cerdá, Bernardino, *Proceso histórico y Escudo de Armas de Santa Pola,* Alacant, 1997.

Rodríguez de Maribona y Dávila, Manuel, *Informe emitido por el Colegio heráldico de España y de las Indias sobre las Armas del Ayuntamiento de Santa Pola*, Madrid, 1997.

Rumbau, Monserrat, *Com érem fa 700 anys*, Tibidabo, Barcelona, 1996.

Sánchez de Rivera Vázquez, Gregorio, *Don Gutierre de Cárdenas, señor de Torrijos (materiales para una biografía)*, Instituto Provincial de Investigaciones y Estudios Toledanos, Toledo, 1984.

Sanchis Guarner, Manuel, *La llengua dels valencians*, Eliseu Climent, València, 1980.

Sempere y Guarinos, Juan, *Historia de los Vínculos y Mayorazgos*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1990.

Turner, Victor W., *La selva de los símbolos*, Siglo xxi, Madrid, 1981.

Vacas Tatay, M. Consuelo *et al.*, *Escuts i banderes dels municipis de la Comunitat Valenciana*, Generalitat Valenciana, València, 1995.

Viajeros Impenitentes, siglos xvii, xviii, xix, Consejería de Cultura, Madrid, 1989.

Annex: imatges de l'escut de Santa Pola

Fig. 1. Escut de 1906

Fig. 2. Escut de 1964

Fig. 3. Altre escut de 1964

Fig. 4. Escut de 1965

Fig. 5. Escut de 1994

Fig. 6. Recreació de l'escut de Santa Pola